

VARIA

GESCHIEDENIS VAN DE TECHNIEK

Ernst Homburg

Techniek is in tegenwoordig. Overheid, technische verenigingen en ondernemersorganisaties doen verwoede pogingen om de studentenaantallen in de technische wetenschappen te laten stijgen, techniek wordt als vak ingevoerd in het voortgezet onderwijs, wetenschapsdynamici storten zich op de techniekdynamica en ook de geschiedenis van de techniek mag zich tegenwoordig in veel belangstelling verheugen. Naar het brede publiek toe heeft de laatste tijd vooral de uitgave van het zesdelige seriewerk *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving, 1800-1890* (Zutphen 1992-1994), onder redactie van H.W. Lintsen e.a., het vakgebied techniekgeschiedenis zichtbaar gemaakt. Bijna drieduizend exemplaren van de serie zijn reeds verkocht. Toch is deze aandacht voor de techniekgeschiedenis een betrekkelijk recent verschijnsel. Zonder tekort te willen doen aan het werk van pioniers als J.C. Ramaer, G. Doorman en vooral R.J. Forbes, kan gesteld worden dat de brede beoefening van het vakgebied in Nederland pas van het begin van de jaren '70 dateert. Toen kwam het aan de Technische Hogeschool Delft (J.M. Dirkzwager) en de Technische Hogeschool Twente (A.L. van Schelven) tot het eerste regelmatig gegeven onderwijs in dit vak, terwijl er ook drie organisaties kort na elkaar ontstonden die historici en historisch geïnteresseerden op het gebied van de techniek verenigden.

In een latere bijdrage aan deze rubriek zal ik een overzicht geven van de inhoudelijke aspecten van de techniekgeschiedenis in Nederland. In de huidige bijdrage breng ik de institutionele aspecten van het veld in kaart. Daarbij concentreer ik me vooral op die organisaties, tijdschriften, musea en onderwijsinstellingen die zich expliciet richten op de geschiedenis van de techniek, of op de geschiedenis van die vakgebieden die aan de Technische Universiteiten onderwezen worden. Werkend aan dit overzicht is me meer dan ooit opgevallen hoe heterogeen en diffuus het veld van de techniekgeschiedenis is. Het strekt zich uit van het verzame-

len, conserveren en bestuderen van individuele technische objecten tot de theorievorming over technische ontwikkeling in het algemeen. Het omvat zowel nationaal-gerichte studies waarin de rol van de techniek in de Nederlandse samenleving onderzocht wordt (Lintsen e.a.; C.A. Davids), als internationaal-gerichte studies naar de ontwikkeling van technische artefacten (W.E. Bijker; A. Wegener Sleeswijk), of technische disciplines. Het bestaan van vage externe grenzen completeert deze interne heterogeniteit. Er is een grote mobiliteit van personen en ideeën tussen de techniekgeschiedenis en disciplines als techniek sociologie, wetenschapsgeschiedenis, sociale, economische en bedrijfs geschiedenis, maatschappij geschiedenis, agrarische geschiedenis, de geschiedenis van materiële cultuur, industriële archeologie, militaire geschiedenis, zee geschiedenis, milieugeschiedenis en historische geografie.

Organisaties

De oudste organisatie in Nederland op het terrein van de geschiedenis van de techniek is het in 1913 opgerichte Genootschap voor Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde, Natuurwetenschappen en Techniek (GeWiNa) (ca. 450 leden), dat in 1963 het woord 'Techniek' aan zijn naam toevoegde. De rol van dit Genootschap op het gebied van de techniek geschiedenis is tot nu toe bescheiden geweest. De laatste activiteiten van wat grotere omvang dateren uit 1986 en 1987, toen twee conferenties over (industriële) laboratoria werden georganiseerd. Onderzoekers en geïnteresseerden op het terrein van de geschiedenis van de techniek ontmoeten elkaar vanaf 1974 in een aantal andere organisaties die alle buiten GeWiNa om in dat jaar ontstonden, of waarvoor de kiem in dat jaar werd gelegd. Zo nam de Twentse lector Van Schelven in 1974 het initiatief tot oprichting van een landelijke Werkgroep Geschiedenis van de Techniek die de professionele onderzoekers verenigde. Daarnaast organiseerde het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) in dat jaar een congres over 'Industriële Archeologie', dat impulsen gaf aan de oprichting van een historische stuurgroep door de KIVI-afdeling voor Werktuig- en Scheepsbouw,

aan de vorming van een vereniging van vrienden rond het in 1975 geopende Technisch Tentoonstellingscentrum (TTC) van de TH Delft, en aan de organisatie van een tweede congres over dat onderwerp door de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis, waaruit verschillende werkgroepen en verenigingen op het gebied van de industriële archeologie voortkwamen.

De landelijke Werkgroep Geschiedenis van de Techniek (ca. 50 leden; voorz.: prof. dr. ir. H.W. Lintsen) is een onderdeel van de Sociaal-Economische Studievereniging (ca. 120 leden; secr.: dr. A.J. Heerma van Voss, Oude Waelweg 94, 1111 TA Diemen). De Werkgroep kwam sinds 1975 steeds tweemaal per jaar bijeen voor een informele bespreking van onderzoeksresultaten, op basis van lezingen die gehouden werden. De Werkgroep verenigt de actieve onderzoekers op het gebied van de techniekgeschiedenis en vormt een forum waarin economisch- en sociaal-historici en onderzoekers met een technische achtergrond elkaar ontmoeten. Leden van de Werkgroep waren in 1984 nauw betrokken bij de oprichting van het Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek. Sinds de zomer van 1989 leidt de Werkgroep een slapend bestaan, voornamelijk doordat verschillende actieve leden geheel in beslag genomen werden door het werk aan de serie Geschiedenis van de Techniek in Nederland.

Sinds 1980 bestaat binnen het KIVI een aparte Afdeling Geschiedenis der Techniek (secr.: dr. ir. J.C. Deiman, Trompenburgstraat 107-III, 1079 TT Amsterdam), die is voortgekomen uit de in 1975 opgerichte Stuurgroep van de afdeling Werktuigen Scheepsbouw. Deze afdeling telt tegenwoordig bijna 800 leden, waarvan ruim 100 actieve zogenaamde 'eerste keus' leden. Iedere twee maanden organiseert de Afdeling een bijeenkomst op zaterdagochtend, terwijl er daarnaast ieder jaar excursies en iedere twee jaar een buitenlandse studiereis naar belangrijke technische en industriële objecten worden georganiseerd. (Bestuurs)leden van de Afdeling participeren in de Vereniging Histotechnica en in de Stichting Historie der Techniek (zie: *De Ingenieur* 1993, nr. 11, 51).

De Vereniging Histotechnica (secr.: ir. G.G. Nieuwmeijer, Bouwkunde, TU Delft), die ongeveer 400 leden telt, wortelt eveneens in de ingenieurswereld. Histotechnica werd omstreeks 1975 opgericht als 'vereniging van vrienden van het Technisch Tentoonstellingscentrum (TTC) van de TH Delft', met als doel om 'via de belangstelling voor de geschiedenis van de techniek, ook de waardering voor de techniek te bevorderen'. Daartoe steunde de Vereniging de activiteiten van het TTC, organi-

seert ze nog steeds lezingen, en gaf ze tot 1992 de bladen *H-Nieuws* en *Histotechnicon* uit (zie onder).

Activiteiten op het gebied van de industriële archeologie worden sinds 1984 gecoördineerd door de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) (secr.: C.H.R.T. Weevers, Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem). Deze Federatie overkoepelt de activiteiten van meer dan veertig regionale en disciplinaire organisaties op het gebied van de industriële archeologie, zoals de Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek, de Nederlandse Watertoren Stichting, de Nederlandse Gemalen Stichting, de Nederlandse Bruggen Stichting, Histotechnica en de Afdeling Geschiedenis der Techniek van het KIVI. FIEN ondersteunt de aangesloten organisaties, onderhoudt contacten met de overheid, geeft voorlichting en geeft sinds 1992 de nieuwsbrief *Industria* uit. Leden van FIEN waren ook betrokken bij de oprichting van het Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE), dat in december 1991 met een subsidie van het ministerie van WVC van start ging. Het PIE heeft een staf bestaande uit drie (parttime) medewerkers en voert – met de hulp van vrijwilligers en in nauwe samenwerking met de Stichting Historie der Techniek, de Nederlandse Watertoren Stichting, de Nederlandse Gemalen Stichting en de Nederlandse Bruggen Stichting – onder meer een grootscheeps onderzoek uit naar de technische ontwikkeling in ruim veertig takken van de Nederlandse industrie en bouwtechniek, gekoppeld aan een inventarisatie van het nog aanwezige industriële erfgoed (onderzoekcoördinator: dr. E. Nijhof, PIE, Postbus 948, 3700 AX Zeist).

Om het onderzoek op het gebied van de geschiedenis van de techniek te stimuleren en om een goed organisatorisch kader te scheppen voor de fondsverwerving nodig voor de uitgave van het seriewerk *Geschiedenis van de Techniek in Nederland*, richtte het KIVI in 1988 de Stichting Historie der Techniek (SHT) op (adres: drs. E.J.G. van Royen, SHT, p/a TU Eindhoven, kamer HG 8.33, Postbus 513, 5600 MB Eindhoven). Naast de uitgave van genoemd seriewerk en de advisering aan het PIE wordt door de SHT in opdracht van bedrijven werk verricht ten behoeve van (technisch-gerichte) gedenkboeken, terwijl op dit moment de voorbereidingen getroffen worden voor de start van een groot onderzoeksproject dat uiteindelijk moet resulteren in een geschiedschrijving van de technische ontwikkeling in Nederland in de twintigste eeuw.

Naast de genoemde organisaties zijn er nog vele andere kleinere en grotere organisaties actief, die al

dan niet bij het FIEN zijn aangesloten. Ik noem hier slechts: het Bosscha Genootschap voor de geschiedenis van de elektrotechniek, de Werkgroep Geschiedenis van de Bouwtechniek (FIEN-lid), de Nederlandse-afdeling van The International Molinological Society (molens), de in 1923 opgerichte Vereniging De Hollandse Molen (10.000 leden), de Stichting Textielgeschiedenis, de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis en de Vereniging voor Zeegeschiedenis.

Tijdschriften

Het belangrijkste publikatiemedium voor Nederlandse techniekhistorici is – naast *Gewina* (sinds 1978) en *Tractrix* (sinds 1989) – ongetwijfeld het *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek* waarvan vanaf 1984 tien jaargangen verschenen zijn (oplage ca. 500 ex.). Kort geleden is dit jaarboek met het reeds vanaf het begin van de eeuw bestaande *Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek* gefuseerd, waardoor het in 1994 verschijnen zal onder de nieuwe naam *NEHA-Jaarboek voor Economische-, Bedrijfs- en Techniekgeschiedenis* (secr.: dr. J.L.J.M. van Gerwen). Het tijdschrift is bestemd voor (wat langere) publikaties die op origineel bronnenonderzoek zijn gebaseerd. Voor korte mededelingen en boekbesprekingen geeft het Nederlands Economisch-Historisch Archief (NEHA) sinds 1987 het half-jaarlijks verschijnende *NEHA-Bulletin* uit (secr.: dr. J.J. Seegers). Het adres van beide secretariaten is: NEHA, Cruquiusweg 31, 1019 AT Amsterdam. Ook op het gebied van de industriële archeologie bestaan er een tijdschrift en een mededelingenblad naast elkaar. Het kwartaalblad *Erfgoed van Industrie en Techniek* (redactie-adres: dr. M.F.A. Linders-Rooijendijk, 't Geerken 5, 5258 EE Berlicum) ontstond begin 1992 uit een fusie van het tijdschrift *Industriële Archeologie*, dat sinds 1981 bestond, met het blad *Histematicon*, dat in 1988 uit het blad *H-Nieuws* was voortgekomen. *Erfgoed* heeft ruim 900 abonnees en is bestemd voor de publikatie van originele artikelen op het gebied van de industriële archeologie en de techniekgeschiedenis (van met name de twintigste eeuw) die steunen op primaire bronnen, mogelijk met veldwerk gecombineerd. Anders dan het *NEHA-Jaarboek* bevat het blad ook boekbesprekingen en signaleringen van literatuur. Boekbesprekingen op techniekhistorisch gebied kan men ook aantreffen in *Industria. Nieuwsbulletin van de Stichting Federatie Industriel Erfgoed Nederland* dat sinds december 1991 vijf à zes maal per jaar verschijnt (redactie-

adres: M.N.M. Overbeek, Händellaan 109, 8031 EH Zwolle). Daarnaast bevat het blad mededelingen van de aangesloten organisaties en talloze berichten over industriële en technische objecten.

Believe in de GeWiNa-bladen, de NEHA-bladen en de aan FIEN gerelateerde bladen kan men vrijwel maandelijks nog artikelen over alle terreinen van de techniekgeschiedenis aantreffen in de rubriek 'Historie' van het door het KIVI uitgegeven *De Ingenieur*. Daarnaast zijn er nog verschillende tijdschriften die een bepaalde streek of een specifieke tak van de techniek bestrijken. Ik noem hier het blad *Met Stoom*, uitgegeven door de Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek, waarvan onlangs een fraai 15e nummer uitkwam gewijd aan de Zaanse verfindustrie; het sinds 1992 verschijnende halfjaarlijkse *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* (secr.: dr. L.A.M. Giebels, Hoogheemraadschap van Rijnland, Postbus 156, 2300 AD Leiden), dat naast originele artikelen ieder jaar een uitgebreide bibliografie over de waterstaatsgeschiedenis bevat; het sinds 1959 uitgegeven jaarboek *Textielhistorische Bijdragen*; het *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis*, waarin o.a. Davids en W.F.J. Mörzer Bruyns techniekhistorische artikelen schreven; en het maanblad van de Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwegwezen *Op de rails*.

Musea

Van de ruim 900 musea die Nederland inmiddels rijk is, zijn er zeker enige honderden waarin voorwerpen en bewerkingen worden getoond die voor de techniekgeschiedenis relevant zijn. Zien we echter af van Museum Boerhaave in Leiden, waarvan met name de instrumentenverzameling techniekhistorische relevantie heeft, dan moeten we constateren dat er in Nederland op het gebied van de techniek nauwelijks musea zijn die over een uitgebreide wetenschappelijke staf beschikken. Enige musea die een kleine wetenschappelijke staf hebben volgen hierna. Als eerste noem ik het Techniek Museum Delft (TMD) dat in 1992 is voortgekomen uit het sinds 1975 bestaande Technisch Tentoonstellingscentrum (TTC) van de TU Delft. Ook het Museum van het IJkwezen is in het TMD ondergebracht. In Kerkrade is met steun van de provincie Limburg momenteel een eveneens betrekkelijk groots opgezet Museum voor Industrie & Samenleving in voorbereiding dat gedeeltelijk voortbouwt op het vroegere Mijnmuseum in die plaats. Voor de ambachtelijke techniek is het Nederlands Open-

luchtmuseum (NOM) in Arnhem een van de belangrijkste centra. Ook het Utrechts Universiteitsmuseum kan genoemd worden als een museum dat raakvlakken met de techniekgeschiedenis heeft. De vroegere conservator dr. P.H. Kylstra en de huidige conservator Deiman schreven verschillende artikelen op techniekhistorisch terrein.

Naast deze algemene techniekhistorische musea zijn er verschillende musea voor deelterreinen van de techniek. De belangrijkste zijn het Nederlands PTT-Museum in Den Haag (vroeger Postmuseum), het Nederlands Textielmuseum in Tilburg, het Nederlands Scheepvaartmuseum in Amsterdam en het Maritiem Museum Prins Hendrik in Rotterdam, het Nederlands Spoorwegmuseum in Utrecht, het Nederlands Electriciteitsmuseum in Nijkerk, dat na fusie met museum Elektrum uit Arnhem mogelijk naar Amsterdam verplaatst zal worden, het Museum De Cruquius in Vijfhuizen (N.H.), het Museum Historische Landbouwtechniek in Wageningen en de sinds 1969 bestaande Studieverzameling Elektrotechniek van de TU Delft (ir. J.M. Brans). Onderling overleg tussen deze musea vindt plaats binnen de sectie Technische en Transport Musea van de Nederlandse Museum Stichting.

Universiteiten

Veel techniekhistorische publikaties die de afgelopen twintig jaar in Nederland verschenen, zijn van de hand van algemene historici en in het bijzonder van economisch-, sociaal- en bedrijfs-historici, die als onderdeel van hun hoofdonderzoek kleine uitstapjes richting techniekgeschiedenis maakten. Verschillende daarvan waren afkomstig van studenten en medewerkers van de vakgroep Economische- en Sociale Geschiedenis van de Universiteit Utrecht, vooral toen dr. E.J. Fischer in de jaren '80 aan die afdeling verbonden was (R.E.M.A. de Peuter; J.G.W. Scheltinga; M.G.J. Duyvendak; A.N. Hesselmann; E.J.G. van Royen; N.H.W. Verbeek). Daarnaast waren er onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen die op techniekhistorisch terrein publiceerden (vooral A. Wegener Sleswijk; voorts B.P.A. Gales; H. van Zon; P. Colette; F. Altenburg; J. Mooij; H. Baudet), en historici van de Rijksuniversiteit Leiden (Davids; Ch. Jeurgens; P.J.E.M. van Dam) en de Vrije Universiteit te Amsterdam (E.S.A. Bloemen; S.W. Verstegen; A.R.J.R. Callewaert; J.L. van Zanden; A. van der Woud), en maatschappij- en bedrijfshistorici van de Erasmus Universiteit in Rotterdam (D. van Lente; D. de Wit; O. de Wit; J.W. Schot;

A.J.W. Camijn). Ook onderzoekers verbonden aan de Faculteit Natuurwetenschappen van de KU Nijmegen publiceerden op techniekhistorisch terrein (W.J. Hornix; B. Elzen; H. van den Belt; E. Homburg).

Tegenwoordig zijn er vier universiteiten die leerstoelen ingesteld hebben die aan de techniekgeschiedenis gerelateerd zijn. Leerstoelen techniekgeschiedenis bestaan aan de Technische Universiteit Delft (Lintsen) en de Technische Universiteit Eindhoven (Lintsen). De Universiteit Twente heeft een leerstoel historische aspecten van techniek en maatschappij (prof. dr. H.F. Cohen) en een leerstoel filosofie van wetenschap en techniek (prof. dr. A. Rip), en de Rijksuniversiteit Limburg kent sinds kort een leerstoel techniek en samenleving (vacature).

Aan de Technische Universiteit Delft wordt onder leiding van Lintsen onderzoek verricht naar de ontwikkeling van de civiele techniek (M.L. ten Horn-van Nispen), naar de geschiedenis van Rijkswaterstaat (E. Berkers; A. Bosch; W. van Ham), en naar de geschiedenis van de telefonie (O. de Wit), van rekenen en gegevensverwerking (J. van de Ende) en van het technisch onderwijs en onderzoek van de TU Delft (F. de Jong). Daarnaast kent de TU Delft sinds 1983/84 nog een onderzoeksgroep Geschiedenis van de Bouwtechniek (G.G. Nieuwmeijer; G.J. Arends; vroeger prof. J. Oosterhoff) en een Werkgroep Geschiedenis der Elektrotechniek (J.M. Brands; P.F. Derkx). Binnen de sectie techniekgeschiedenis van de Technische Universiteit Eindhoven wordt al dan niet in het kader van het project 'Techniek en Industrialisatie in Nederland' van de Stichting Historie der Techniek onder meer werk verricht aan de geschiedenis van de energievoorziening in de twintigste eeuw (G.P.J. Verbong), de suikerindustrie in Nederlands-Indië (M. Leidelmeijer), de mechanisering van de lampenfabricage bij Philips (H. Veldman), de techniek in Nederlands-Indië (H. Schippers), techniek en samenleving in de negentiende eeuw (M.S.C. Bakker), en de historie van de Nederlandse kabelindustrie (H. Buiters). De vakgroep geschiedenis (Cohen) van de Universiteit Twente begeeft zich vooral op het terrein van de wetenschapsgeschiedenis. Een uitzondering vormt een recente publikatie van A.H. Hoitzing over de ontwikkeling van magnetische materialen bij Philips. Meer onderzoek op het gebied van de techniekgeschiedenis vindt er – als onderdeel van het SHT-project over de geschiedenis van de techniek in Nederland in de twintigste eeuw – plaats binnen de vakgroep wijsbegeerte van wetenschap en techniek (Rip). Zo is er onderzoek op het

gebied van de auto- en transporttechniek (J.W. Schot), de theorievorming over technische ontwikkeling (Rip; Schot), professionalisering van ingenieurs (C. Disco), de energievoorziening (A. dela Bruheze) en techniek en gender (R. Oldenziel (ook UvA)).

In de Faculteit Cultuurwetenschappen van de Rijksuniversiteit Limburg wordt historisch en theoretisch onderzoek gedaan met betrekking tot de sociale constructie van technische artefacten (W.E. Bijker), sociale technologie (R. de Wilde), de ontwikkeling van medische technieken (E.S. Houwaart; G. Wackers) en de ontwikkeling van de scheikundige technologie en de geschiedenis van het technisch onderwijs (E. Homburg). Na de benoeming van de hoogleraar Techniek en Samenleving zal het techniekhistorische onderzoek deel van zijn leerstoelgebied gaan uitmaken.

Literatuur

R.J. Forbes, 'De beoefening van de geschiedenis der techniek', in: B.P.M. Schulte (ed.), *Vijftig jaren beoefening van de geschiedenis der geneeskunde, wiskunde en natuurwetenschappen in Nederland 1913-1963* (z.p. 1963), 69-74; J.M. Dirkszwaiger, 'Geschiedenis van de techniek als wetenschap. Studiemogelijkheden in Nederland', *Economisch-Historisch Jaarboek* 34 (1971), 332-341; A.L. van Schelven, 'Geschiedenis van de techniek, ook een vak apart', *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek* 1 (1984), 19-23; W.E. Bijker, 'Techniekgeschiedenis in Nederland: nieuwe perspectieven', paper voor het congres 'Balans en Perspectief', Utrecht mei 1986; P. Nijhof, 'Industriële archeologie in Nederland', *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek* 4 (1987), 25-45; H.W. Lintsen en E. Homburg, 'Techniekgeschiedenis in Nederland', *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek* 6 (1989), 9-29; G.P.J. Verbong, 'Toekomst voor de techniekgeschiedenis in Nederland?', *Tijdschrift voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Natuurwetenschappen, Wiskunde en Techniek* 12 (1989), 1-13; A.D. de Pater en J.H. Makkink, 'Techniekgeschiedenis aan de universiteiten', *De Ingenieur* 1993, nr. 6, 18-19.

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERPLEGING OVER DE GRENZEN

Nanny Wiegman

Met name in de Verenigde Staten mag de geschiedenis van de verpleging zich in een stijgende belangstelling verheugen. Gekoppeld aan verschillende universiteiten heeft de discipline zich een plaats weten te verwerven in de curricula van opleidingscholen. Aan deze *Schools of Nursing*, waar de opleiding tot verpleegkundigen op universitair niveau plaats vindt, is de geschiedenis van de verpleging een facultatief onderdeel van het programma. De University of Pennsylvania in Philadelphia heeft zo'n *School of Nursing* en hieraan is het inmiddels befaamde *Centre for the Study of the History of Nursing* (hierna aangeduid met *Centre*) verbonden. Dit *Centre*, in 1985 opgericht, staat onder leiding van Prof. Joan E. Lynaugh. Het wordt deels gefinancierd door de universiteit, deels met behulp van een groot aantal sponsors. Naast een kleine, wetenschappelijke vaste staf beschikt het *Centre* over een goede bibliotheek en een groeiend aantal archieven, die onderzoekers op het gebied van de verpleging ter beschikking staan. Nauw samengewerkt wordt er met het *Francis C. Wood Institute for the History of Medicine* (Philadelphia), waar de bekende medisch-historicus Charles Rosenberg de scepter zwaait.

In oktober 1993 organiseerde het *Centre* in samenwerking met de *National League for Nursing* en de *American Association for the History of Nursing* (AAHN) de *Tenth Annual Conference on Nursing History*. Deze jaarlijkse conferentie stond in het teken van het 10-jarig bestaan van de AAHN. Deze landelijke Vereniging is met haar 400 leden verhoudingsgewijs slechts een fractie groter dan de Nederlandse *Vereniging voor de Geschiedenis van de Verpleging*, die eveneens vorig jaar haar 10-jarig bestaan vierde. Op de Conferentie in Philadelphia, waar niet alleen 'nurse historians' uit Amerika, maar ook uit Canada, Engeland, Finland en Nederland aanwezig waren, werd een twintigtal lezingen gepresenteerd, alle gebaseerd op oorspronkelijk onderzoek. Enkele van de lezingen zullen hier de revue passeren.

Van het drietal plenaire lezingen was vooral die van de Canadese Carol Helmstadter interessant. In haar bijdrage, *Historiography of nursing: four case histories from Nightingale literature* liet zij zien, welke haken en ogen er kleven aan de theoretische geschiedschrijving van de verpleging, waarbij gebruik gemaakt wordt van concepten uit de

sociale geschiedenis, de vrouwengeschiedenis of het poststructuralisme.

In de sessie, waarin de biografieën centraal stonden, viel de lezing van Mary Ellen Doona getiteld *Sister Joseph Croke: another voice from the Crimean War (1854-1856)* vooral op. Sister Croke, een Ierse katholieke zuster hield gedurende haar verblijf op de Krim een dagboek bij. Aan de hand van een nauwkeurige analyse schetste Doona Crokes reis en verblijf op de Krim en vooral haar problemen met Florence Nightingale. Tevens liet ze zien hoe Croke zich samen met andere zusters staande wist te houden temidden van de soldatenwereld en hoe de zusters langzamerhand betrokken raakten bij een maatschappij die totaal verschilde van hun veilige wereldje thuis.

Vier lezingen met als thema Openbare Gezondheid stonden vervolgens op het programma. Indrukwekkend was de bijdrage van prof. Barbara Brodie, getiteld *Nurses on the island of hope and tears: Ellis Island hospitals, 1900-1916*. Ten tijde van de grote immigratiegolf aan het begin van deze eeuw werden voor de opvang en isolatie van de vele immigranten twee ziekenhuizen gebouwd onder de rook van New York op Ellis Island. (De ziekenhuizen zijn recent in hun oude glorie hersteld en alleszins de moeite van een bezoek waard.) Artsen en verpleegsters moesten de lichamelijke en geestelijke conditie van de Europese immigranten, die soms met 5000 per dag binnenkwamen, beoordelen. Brodie liet zien, wat het werk van verpleegsters bij deze hartverscheurende selecties precies was en hoe belangrijk hun bijdrage daarom is geweest bij de openbare gezondheidszorg.

Naast enkele voordrachten over professionele organisaties op het gebied van de verpleging was vooral het thema 'Verpleegsters in oorlog' prominent aanwezig. In *A journey from invisibility: Unsung lady nurses of the South, 1861-1865* liet dr. Quincelea Brunk zien dat de bijdrage van verpleegsters aan de Amerikaanse Burgeroorlog veel groter is geweest dan tot nu toe werd gedacht. Deze duizenden vrouwen, een vergeten groep, hebben dan ook volgens Brunk een belangrijke bijdrage geleverd aan de hervormingen binnen de verpleging.

In de plenaire slotsessie was ruimte voor enkele buitenlandse sprekers, waaronder de Finse dr. Marianne Talberg met een lezing getiteld *The correspondence between a Finnish nurse and her international colleagues in the early 1920s*. Zij maakte gebruik van de correspondentie van Sophie Mannerheim, presidente van de *International Council of Nurses* van 1922-1925, die ruim 650 brieven beslaat. Op grond hiervan analyseerde Talberg de discussie en de machtsstrijd die tussen de

verschillende verpleegstersorganisaties ontstond. Met de lezing *The singularity of Dutch nursing in the 19th century*, gehouden door ondergetekende was Nederland vertegenwoordigd. Onderzocht werd welke specifieke factoren ertoe bijdroegen dat de hervormingen in de verpleging in Nederland vergeleken met bijvoorbeeld Engeland en Amerika relatief laat op gang kwamen. De rode draad die uiteindelijk door het hele Congres heen liep, was de betekenis van oorlogen op de ontwikkeling van het verpleegkundig beroep. Een beperkt aantal lezingen zal worden gepubliceerd in het derde deel van de *Nursing History Review*, het op dit moment toonaangevende internationale forum voor de geschiedenis van de verpleging. Verpleegkundig-historici kijken al weer met spanning uit naar de *Eleventh Annual Conference* die a.s. september in Chicago wordt gehouden.

ACTUALITEITEN

Dertiende Farmaceutisch Historische Dag

Op 12 maart jl. heeft de Commissie voor de Geschiedenis der Farmacie in samenwerking met de KNMP de *Dertiende Farmaceutisch Historische Dag* georganiseerd. In het programma was weer aandacht besteed aan diverse aspecten van de farmacie-historie. Onderwerpen van de voordrachten waren de 19-eeuwse reisapotheek, de eau-de-colognefabricage, de handel in antiquarische boeken, een 100-jarige apotheekpraktijk en de geschiedenis van de anticonceptiva. Heeft u vragen met betrekking tot het farmaceutisch verleden dan kunt u contact opnemen met een van de leden van de commissieleden voor informatie. De leden van de Commissie voor de Geschiedenis der Farmacie zijn: mevr. dr. A.I. Bierman, tel. 010-4154422; drs. E.L. Ahlrichs, tel. 3402-66921; drs. H.J. Boersma, tel. 02522-10169; drs. J.B. van Gelder, tel. 01830-22661; drs. S.C. Wicherink, tel. 010-4771364; dr. D.A. Wittop Koning, tel. 020-6794219.

IJzeren therapeuten

De subtiele aanpak van dokter Zander

Van 26 april tot 14 augustus 1994 wordt in Museum Boerhaave een tentoonstelling gehouden over de fysiotherapie van de Zweedse arts Gustaf Zander. Zijn methode werd 100 jaar geleden in Nederland met veel enthousiasme ontvangen. De inventaris van een Zanderinstituut is vrijwel volledig gereconstrueerd, sommige apparaten zelfs werkend! Voor inlichtingen Museum Boerhaave, Lange St. Agnietenstraat 10, Leiden, Afdeling Presentatie, tel. 071-214224.

